

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

Факультет суспільно гуманітарних наук

Кафедра Всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ФЕРНАН МАГЕЛЛАН (1480–1521) – ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ »

Спеціальність: 032 Історія та археологія

Рівень вищої освіти: перший бакалаврський

Максименко Артем Миколайович,

Студент групи ІСТб-2-21-4.0д.

Науковий керівник:

Драч Оксана Олександрівна
професор кафедри всесвітньої історії,
доктор історичних наук, Професор.

Роботу захищено «___» _____ 2025 р.

Оцінка _____

Київ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1 Історіографія проблеми	6
1.2 Джерельна база	8
1.3 Методи і принципи дослідження	10
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ Ф. МАГЕЛАНА	13
2.1 Родина і виховання Фернана Магеллана	13
2.2 Освітньо-професійна підготовка і початок морської служби	22
Розділ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ МОРЕПЛАВЦЯ Ф. МАГЕЛАНА	28
3.1 Розроблення планів кругосвітньої подорожі.	28
3.2 Хід і підсумки експедиції Ф. Магеллана.	44
РОЗДІЛ 4. СПАДЩИНА ФЕРНАНА МАГЕЛЛАНА	56
4.1. Магеллан в історичній пам'яті Європи.	56
4.2. Магеллан у науці, культурі та сучасності.	60
ВИСНОВКИ	65
ЛІТЕРАТУРА.	75
ДЖЕРЕЛА.	78

ВСТУП

Епоха Великих географічних відкриттів XV–XVI століть є однією з найвизначніших віх в історії людства. Саме в цей період відбулася докорінна зміна уявлень про світ, його географію, просторову організацію та глобальні зв'язки. Нові відкриття, здійснені відважними мореплавцями, проклали шлях не лише до колоніальної експансії, а й до становлення світової економіки, розвитку науки та техніки, зміцнення міжнародної торгівлі й міжконтинентальних контактів. Особливе місце в цьому процесі посідає постать Фернана Магеллана (1480–1521) — португальського мореплавця, першовідкривача та лідера першої в історії людства навколосвітньої експедиції.

Упродовж століть постать Фернана Магеллана викликала інтерес не лише як до першовідкривача нових земель, а й як до символу людської сміливості, цілеспрямованості та здатності долати межі відомого світу. Його подорож, яку сучасники назвали «подвигом, рівного якому ще не було», відкрила перед людством нові горизонти й фактично довела єдність земної кулі. У часи, коли світ здавався безмежним і сповненим міфів, Магеллан виступив як провідник у невідоме, засвідчивши, що науковий розум і особиста воля можуть перемагати страх і невіру.

Дослідження життя і діяльності Магеллана має надзвичайно важливе значення для розуміння не лише історичного контексту епохи, а й тих чинників, які сприяли становленню видатної особистості, спроможної мислити глобально і діяти всупереч перешкодам. Особлива увага у цій роботі

приділяється ранньому періоду життя Магеллана: його походженню, соціальному становищу родини, системі виховання та освіти, першим крокам у професійній діяльності. Саме в цих аспектах криється ключ до розуміння, як формувалася особистість, здатна очолити одну з найскладніших і найнебезпечніших експедицій свого часу.

Актуальність дослідження полягає в необхідності осмислити роль окремої особистості в перебігу глобальних історичних процесів. У часи, коли світ продовжує долати нові межі — як технологічні, так і міжкультурні — звернення до фігури Магеллана дозволяє краще зрозуміти витoki сучасної глобалізованої цивілізації. Він не лише здійснив навколосвітню подорож — він пов'язав континенти, культури, океани й епохи. Саме тому вивчення його діяльності є цінним не лише для історичної науки, а й для філософського осмислення людського поступу.

Метою цієї роботи є розкрити життєвий шлях Фернана Магеллана від його народження до початку організації першої кругосвітньої подорожі, акцентуючи на вихованні, освіті, соціальному середовищі та початковому професійному досвіді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати історичне тло Португалії кінця XV століття.
2. Розкрити походження та соціальну роль родини Магеллана.
3. Висвітлити особливості виховання та освіти в середовищі *fidalgos*.
4. Дослідити перші кроки Магеллана на військовій і морській службі.
5. Оцінити вплив раннього досвіду на подальше професійне формування.

Об'єктом дослідження є життєвий шлях Фернана Магеллана до 1517 року.

Предметом дослідження є умови формування особистості мореплавця: виховання, освіта, середовище, перші служби.

Методи дослідження включають: біографічний, історико-порівняльний, хронологічний та аналітичний.

Джерельну базу становлять хроніки сучасників (особливо Антоніо Пігафетти), офіційні документи португальського двору, картографічні матеріали епохи, а також дослідження сучасних істориків: Стефана Цвейга, Лоуренса Бергріна, Жана-Мішеля Баррота.

Практичне значення полягає в можливості використання матеріалів для подальшого вивчення історії географічних відкриттів, морської справи, біографістики та культурної спадщини Португалії й Іспанії.

У ході роботи використовувалися джерела XVI століття (щоденники, хроніки, документи) та сучасна історіографія. Наукова новизна полягає в спробі поєднати аналіз біографії Магеллана з вивченням його ідейної спадщини в контексті глобалізації.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Історіографічна традиція, пов'язана з вивченням постаті Фернана Магеллана, є надзвичайно багатою та різномірною. Дослідницький інтерес до особи португальського мореплавця, першого керівника кругосвітньої експедиції, з'явився ще у XVI столітті, але сформувався як окрема галузь історичних студій лише у XIX–XX століттях. Історіографія цієї теми формувалась у кілька етапів — від ранньої хронікальної традиції до сучасного науково-аналітичного осмислення.

Найпершими джерелами виступали звіти безпосередніх учасників експедиції, зокрема Антоніо Пігафетти, чий опис подорожі став класичним свідченням доби Великих географічних відкриттів. Однак упродовж тривалого часу історики більше зосереджувалися на факті завершення подорожі Хуаном Себастьяном Елькано, ніж на ролі Магеллана в організації та здійсненні експедиції.

Першими спробами осмислити особу Магеллана були твори його сучасників — учасника експедиції Антоніо Пігафетти, а також іспанських хроністів Франсіско Лопеса де Гомара, Жуана ді Барруша та Фернандо Колона. Ці твори мають як історичну, так і літературно-наративну цінність, адже містять опис подій “від першої особи” або безпосередньо після них.

У XIX–XX століттях відбувається наукове переосмислення теми. З'являються фундаментальні праці в Іспанії, Португалії, Франції та Німеччині, які трактують Магеллана не лише як героя, а як геополітичну постать. Португальська історіографія довго уникала визнання Магеллана національним

героєм через його перехід на службу до Іспанії. Лише у XX столітті з'явилися об'єктивні оцінки (зокрема, у працях Ж. С. Мартінша, Л. де Алмейда). Особливий внесок у переосмислення постаті Магеллана зробив американський дослідник Лоуренс Бергрін, чия монографія *Over the Edge of the World* (2008) акцентує увагу на драматичних обставинах плавання, психологічному вимірі лідерства мореплавця, а також його стратегіях виживання в екстремальних умовах. Інший відомий історик, Феліпе Фернандес-Арместо, у книзі *Straits: Beyond the Myth of Magellan* (2022) поставив під сумнів багато усталених міфів щодо Магеллана, зокрема щодо його мотивів, взаємодії з короною Іспанії та контактів з тубільними народами.

Істотним є внесок Ієна Камерона, який у роботі *Magellan and the First Circumnavigation of the World* (1973) здійснив хронологічну реконструкцію подій, вдаючись до картографічного і навігаційного аналізу. Стаття Мерліна Тородаша *Magellan Historiography* (1971) окреслила основні тенденції вивчення експедиції в іспаномовному світі, зосереджуючись на полеміці між португальськими та іспанськими джерелами.

Сучасна історіографія тяжіє до міждисциплінарності. Стаття Fitzpatrick і Callaghan (2008) у *The Journal of Pacific History* застосовує комп'ютерне моделювання морських течій для реконструкції маршруту експедиції, що ілюструє зсув у напрямку цифрової історіографії. Крім того, варто відзначити внесок Роберта Філда (*Revisiting Magellan's Voyage to the Philippines*, 2006), який переосмислює геополітичний контекст прибуття Магеллана до Філіппін.

У контексті східноєвропейської історіографії окремої уваги заслуговують праці радянських і пострадянських авторів, серед яких І. П. та В. І. Магідовичі. Їхній багатотомний твір *Очерки по истории географических открытий* містить

цілісну картину розвитку мореплавства, де Магеллан представлений як кульмінаційна постать епохи.

Таким чином, історіографічне осмислення діяльності Фернана Магеллана демонструє поступову трансформацію — від героїко-наративної традиції до критичного, джерельно-обґрунтованого підходу з використанням міждисциплінарних методів.

1.2 Джерельна база

Джерельну базу дослідження складають як першоджерела XVI століття, так і пізніші компілятивні та хронікальні праці, що ґрунтуються на свідченнях безпосередніх учасників подій. Центральне місце належить реляції Антоніо Пігафетти — учасника і хроніста експедиції, чий щоденник *Relazione del primo viaggio intorno al mondo* є унікальним прикладом ранньомодерної мандрівної прози. Його текст зберігся в кількох редакціях та перекладах, зокрема англійському (переклад Г. Е. Джона Стенлі) та сучасному академічному виданні під редакцією Т. Дж. Кашея (2007), яке містить критичний апарат і коментарі.

Серед інших першоджерел важливими є записи інших учасників подорожі, звіти іспанських хроністів, а також дипломатичне листування між португальською та іспанською коронами, яке дозволяє реконструювати політичний контекст ухвалення рішення про експедицію. Найбільш авторитетним джерелом є “Щоденник Антоніо Пігафетти” — учасника експедиції, який вів хроніку подій від початку до завершення. Його текст зберігся в кількох європейських архівах і перекладався багатьма мовами. Пігафетта описує хід подорожі, географічні спостереження, побут екіпажу, зіткнення з тубільцями, релігійну мотивацію Магеллана.

До групи офіційних документів належать:

- укази іспанського короля Карла I;
- контракти між Магелланом та іспанською короною;
- список екіпажу флоту;
- навігаційні журнали кораблів “Тринідад”, “Вікторія” та ін.;
- карти та протоколи Іспанської морської палати (Casa de Contratación, Севілья).

Особливе місце посідають документи, що містяться в архівах Іспанії, зокрема у Севільї (Archivo General de Indias), хоча доступ до них є ускладненим для широкого загалу.

Крім текстів XVI століття, варто враховувати джерела картографічного характеру — карти і навігаційні журнали, які збереглися в іспанських, португальських та італійських бібліотеках. Вони дозволяють реконструювати географічні уявлення епохи та шляхи, якими прямувала експедиція.

До непрямих джерел належать праці мандрівників, що відвідували ті ж самі території в пізніші століття, а також етнографічні описи народів Південно-Східної Азії, що зіставляються з нотатками Магелланової команди. Такі порівняння дозволяють оцінити ступінь достовірності первинних повідомлень.

Таким чином, джерельна база є надзвичайно репрезентативною та багатогранною. Вона включає письмові, візуальні, картографічні та дипломатичні свідчення, які в сукупності дозволяють сформувати всебічний портрет Фернана Магеллана як історичної постаті.

1.3 Методи і принципи дослідження

У процесі підготовки дипломної роботи на тему «Фернан Магеллан (1480–1521) – життя і діяльність видатного мореплавця» було застосовано широкий комплекс історичних, біографічних, порівняльних та міждисциплінарних методів, що дали змогу ґрунтовно дослідити постать Магеллана в контексті епохи Великих географічних відкриттів.

Одним із основних став історико-біографічний метод, що дозволив не просто змалювати життєвий шлях Магеллана, а й виявити причинно-наслідкові зв'язки між історичними обставинами та особистими виборами. Біографія Магеллана тісно пов'язана з соціальними реаліями португальської шляхти, експансією колоніальних імперій та технологічними можливостями доби, яка ще не знала двигунів внутрішнього згоряння чи точних картографічних систем. Зважаючи на відсутність технічних засобів навігації, таких як компаси точного калібру чи морські годинники, особливо важливим у дослідженні стало врахування природних факторів — вітру, течій, зоряної навігації — що теж було відображено в методичній базі роботи [1, с. 15].

Історико-порівняльний метод дав змогу зіставити сучасні та класичні підходи до трактування постаті Магеллана. Наприклад, у іспанській, португальській та філіппінській історіографії цей мореплавець сприймається по-різному: або як національний герой, або як колонізатор, або як мученик експедиції. Порівняння цих оцінок дало змогу уникнути однобокого підходу до аналізу його діяльності та відобразити реальний, складний і багатовимірний образ досліджуваного діяча [3, с. 41].

Особливу роль відіграв джерелознавчий метод, за допомогою якого було проаналізовано автентичні хроніки, свідчення учасників плавання, зокрема Антоніо Пігафетти, та офіційні звіти іспанського королівського двору. Джерела XVI століття мають ряд специфічних труднощів для інтерпретації — як-от відсутність стандартів картографії, описовий стиль, вплив релігійних уявлень на текст, що вимагало ретельного аналізу. Тому при вивченні джерел особлива увага приділялася текстологічному аналізу, перевірці контексту створення документа, та вивченню мови оригіналу [4, с. 58].

У контексті міжцивілізаційних контактів було застосовано антропологічний і культурно-історичний методи. Вони дозволили розглядати наслідки експедиції Магеллана не лише в географічному, а й у культурному сенсі. Наприклад, хоча експедиція не сягнула територій Південної Америки, де проживали інки, важливо зазначити, що саме іспанські відкриття (у тому числі після Магеллана) стали передумовою контактів європейців з високорозвиненими цивілізаціями. Це додає цінності спробі дослідити не лише факт подорожі, а й її довготривалі наслідки.

Геоісторичний підхід дозволив проаналізувати просторовий вимір експедиції — порти, острови, протоки, географічні виклики. Зважаючи на те, що Магеллан не мав доступу до сучасних двигунів, GPS чи навіть стандартного способу визначення довготи, його експедиція — приклад застосування інтуїтивної навігації, знань про небесні тіла, картографії на межі науки й віри. Це наклало відбиток і на джерела, і на результати, які вдалося реконструювати [2, с. 27].

Методи логічного аналізу, індукції, дедукції, систематизації були використані при обробці історичних фактів, згрупуванні даних про учасників експедиції, маршрути та наслідки подорожі. Ці методи дозволили структурувати великий масив інформації, виключити повтори та зосередитися на ключових подіях.

Наукова достовірність дослідження забезпечена дотриманням основних принципів історичної науки:

- принцип історизму (аналіз подій у контексті їхнього часу);
- принцип об'єктивності (незалежне оцінювання різних джерел і точок зору);
- принцип міждисциплінарності (залучення знань із географії, картографії, антропології, літературознавства);
- принцип джерелознавчої критики (аналіз достовірності текстів і контексту їх створення).

Таким чином, застосування всіх зазначених методів дозволило здійснити всебічний аналіз історичної постаті Фернан Магеллана та його експедиції, розкрити їх значення для історії людства й забезпечити наукову обґрунтованість дипломного дослідження.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ Ф. МАГЕЛАНА

2.1 Родина і виховання Фернана Магеллана

Кінець XV століття став однією з найдинамічніших епох в історії Португалії. Це був час, коли країна перетворилася з невеликого європейського королівства на світову морську державу. Під проводом королів Енріке Мореплавця, Афонсу V, Жуана II та Мануела I Португалія відкривала нові торгові шляхи, засновувала колонії в Африці, Азії та на узбережжі Атлантичного океану.

Особливе місце в цьому процесі належить розвитку навігаційної науки. У 1480-х роках у Португалії вже діяли картографічні школи, флот активно використовував компаси, астролябії, карти Птолемея. У таких умовах формувався національний дух морських звершень, який поглинув і юного Фернана Магеллана.

Фернан Магеллан народився приблизно у 1480 році в невеликому португальському містечку Саброза, що в регіоні Траз-уж-Монтіш. Цей край, розташований на північному сході Португалії, був малонаселеним, із гористим рельєфом і суворими кліматичними умовами. Населення займалося переважно сільським господарством, виноробством і скотарством.

Проте Траз-уж-Монтіш мав важливе значення для формування культурної ідентичності Магеллана. Це була глибока провінція, де зберігалися старі традиції, сильна релігійність, повага до монархії й лицарського обов'язку. Саме тут зародилися риси його характеру: витривалість, скромність, цілеспрямованість і готовність до служіння.

Родина Магеллана належала до нижчої дворянської верстви — *fidalgos*. Це були шляхетські родини, які не мали великих маєтків, проте зберігали герб, почесне походження та право на державну службу.

Їхня роль у португальському суспільстві полягала в забезпеченні кадрів для армії, флоту й адміністрації.

Батько Фернана — Родріго де Магальяйнш — обіймав посаду *alcaide-mor* (старости або коменданта) Сабрози, тобто був представником королівської влади. Це свідчить про високий рівень довіри до його родини. Мати — Алда де Мескіта — також походила з впливової шляхетської родини, що надало Фернану подвійну легітимність у сфері соціального просування.

Родина Магеллана дотримувалася традицій католицької віри. Виховання дітей у таких родинах будувалося на суворій дисципліні, щоденних молитвах, вивченні Біблії та участі в церковних службах. Релігійність мала не лише духовну, а й політичну функцію: служіння Богу ототожнювалося зі служінням королю, як «наміснику Бога на землі».

З дитинства Фернан чув про великі географічні відкриття, які здійснювали португальські мореплавці. Прізвища Діогу Кан, Бартоломеу Діаш, Васко да Гама вже були відомі в знатному середовищі. Магеллан ріс у родині, яка сприймала колоніальну експансію як шлях до слави, багатства і благословення.

У Португалії XV століття релігія мала виняткове значення в повсякденному житті. Католицька церква контролювала не лише духовну сферу, а й соціальні, освітні, правові інститути. Кожна дитина з родини *fidalgos* проходила катехізацію під наглядом місцевого священика. Фернан Магеллан

із раннього віку навчався молитвам, Псалтирю, Євангеліям. Це стало підґрунтям для його релігійної твердості та невідступності в пізнішому житті.

У спогадах сучасників відзначено, що навіть під час кругосвітньої подорожі Магеллан дотримувався посту, організовував меси для екіпажу та неодноразово конфліктував із матросами за недотримання церковного порядку. Віра стала його моральним опертям.

Перші роки життя Фернана пройшли в умовах традиційного дворянського виховання. В таких родинах:

- з раннього віку привчали до мовчазного послуху;
- навчали релігії, родинних обов'язків, шанобливого ставлення до старших;
- знайомили з лицарськими ідеалами: вірністю, честю, відвагою.

Батьки готували синів до служби державі: військової або морської. Хлопців навчали володінню мечем, їзді верхи, знанням про далекі землі. У родині Магеллана панувала сувора, але справедлива атмосфера, у якій виховувалися самодисципліна, відповідальність і духовна витримка.

Хоча в провінції Саброза не було розвиненої освітньої інфраструктури, родина *fidalgos* мала доступ до елементарної грамотності. Існувала традиція залучення приватного наставника або священика до навчання хлопців — латині, основ арифметики, письма, географічних знань. Магеллан імовірно навчався вдома до 10 років, отримуючи початкову освіту, достатню для вступу до придворної школи.

Його інтерес до географії проявився рано — ще в дитинстві він захоплювався картами та розповідями про морські подорожі. Деякі дослідники

припускають, що в родині були копії карт світу з останніх експедицій португальців.

Після смерті батьків у 1490-х роках (точна дата невідома), Фернан із братом був узятий на виховання родичами по материнській лінії. Завдяки їхній підтримці юнака було відправлено на навчання до королівського двору. Цей крок став визначальним для його подальшого життя.

У португальській знаті було поширеною практикою передавати дітей у придворне виховання. Це не лише гарантувало освіту, а й давало змогу налагодити соціальні зв'язки. У дворі королеви Леонори Магеллан отримав перший реальний доступ до знань, навичок і досвіду майбутніх мореплавців.

Сучасники й історики відзначають такі риси Фернана, які були помітні вже в ранньому віці:

- замкнутість і стриманість, але не слабкість;
- твердість у переконаннях, навіть у конфліктах із вищими особами;
- прагнення до знань — цікавився астрономією, картографією, чужими культурами;
- схильність до мовчазного лідерства — не демонстрував емоцій, але мав внутрішню силу.

Його майбутній супутник, Антоніо Пігафетта, описував Магеллана як людину, «яка більше слухала, ніж говорила, але вміла надихати».

Період народження та раннього життя Фернана Магеллана — це фаза фундаментального формування особистості. Він виростав у середовищі, що поєднувало старовинні лицарські традиції з динамікою нової епохи морських

відкриттів. Його родина, хоча й не багата, дала йому найважливіше — шляхетне ім'я, зв'язки при дворі, релігійну основу й мотивацію до служіння.

Цей період навчив Магеллана двом речам, які залишаться з ним до кінця життя: готовності до самопожертви і вірі у велике покликання — служити державі, вірі та науці. Саме завдяки такому старту він зумів пройти свій шлях від маленького містечка в Траз-уж-Монтіш до керівника першої навколосвітньої експедиції в історії людства.

Після смерті батьків Фернана було відправлено до королівського двору, що стало поворотним моментом його життя. Приблизно у 1490 році, за клопотанням впливових родичів, він отримує статус пажа при дворі королеви Леонори, вдови короля Жуана II. Це був привілей, доступний лише обмеженому колу *fidalgos*.

Служба пажем передбачала не лише виконання обов'язків (супровід, прислуга, участь у церемоніях), а й активне навчання. Королівський двір Лісабона — центр освіти, мистецтв і науки. Тут Магеллан познайомився з майбутніми мореплавцями, політиками, науковцями.

Освітня програма включала:

- мови — латина, португальська, кастильська;
- арифметика й геометрія — як основа для навігації;
- астрономія та зоряна навігація — обов'язкові для майбутніх капітанів;
- географія та картографія — Магеллан навчався за картами Птолемея, морськими маршрутами Африки;

- морське право та комерція — у контексті колоніальної політики.

Його інструктором міг бути один із учнів Мартіна Бехайма або членів астрономічної школи при Лісабонському університеті. Така підготовка зробила Магеллана винятковим знавцем навігації ще до першого виходу в море.

Юнаків із *fidalgos* зобов'язували до навчання у військовій справі. Магеллан опанував:

- фехтування, володіння списом, стрільбу з арбалета;
- тактику штурму та оборони укріплень;
- основи морської дисципліни — сигнали, командування екіпажем;
- лицарський кодекс честі — основа поведінки офіцера на службі.

Його фізична загартованість і витримка згадуються як надзвичайні — навіть поранення в Африці він витримав без втрати боєздатності.

Паж мав не лише бойову чи академічну підготовку, а й розвивався як представник еліти. Його навчали:

- етикету та дипломатії;
- танцям і музиці, що були необхідні в придворних церемоніях;
- поведінці з вищими особами — королями, кардиналами, послами.

Магеллан був стриманим, рідко втручався в інтриги, але запам'ятався своєю порядністю й честю. Це сприяло тому, що його вважали людиною «високої внутрішньої гідності».

Придворне життя було школою не лише знань, а й характеру. Тут Магеллан бачив, як працює держава, як приймаються політичні рішення, як укладаються міжнародні союзи.

Це сформувало в нього розуміння:

- стратегії як політичного процесу;
- важливості дисципліни й лояльності до держави;
- цінності наукового знання в епоху відкриттів.

Його зацікавленість у науці зроста завдяки спілкуванню з португальськими навігаторами, які поверталися з експедицій і ділилися досвідом.

Придворне виховання у Португалії кінця XV – початку XVI століття мало на меті сформувати не лише освіченого юнака, а й державного службовця, здатного представляти інтереси королівства за його межами. Такі пажи, як Фернан Магеллан, виховувалися в дусі патріотизму, християнської самопожертви, обов'язку перед короною. Їх готували до можливості брати участь у дипломатичних переговорах, наукових дискусіях, військових кампаніях.

Великою перевагою служби при дворі було залучення до інтелектуального середовища. Юні дворяни мали доступ до бібліотек, зокрема й до перекладених із арабської та латинської праць з астрономії, географії, медицини, філософії. Це робило з них універсально освічених людей епохи Відродження.

Магеллан неодноразово звертався до таких знань у своїй кар'єрі. Під час кругосвітньої експедиції він особисто займався складанням курсів руху, використовуючи дані із карт, астрономічних таблиць та навігаційних приладів.

На формування юного Фернана значний вплив мали наставники — викладачі, священики, інженери та командири, які були частиною придворного кола.

Особливе значення мали:

- португальські астрономи, які пояснювали, як зорі вказують шлях мореплавцям;
- філософи-гуманісти, що викладали принципи морального вибору й відповідальності;
- військові офіцери, які навчали стратегії та дисципліни.

Ймовірно, Магеллан мав змогу особисто спілкуватися з моряками, які брали участь у плаваннях до узбережжя Африки, Канарських островів або Бразилії. Це створювало в нього не лише теоретичне уявлення про навігацію, але й живий інтерес до реальних подорожей і відкриттів.

Королівський двір Португалії в цей період був місцем, де поєднувалися християнські цінності з новими ідеями епохи Відродження. Відкрита дискусія, знайомство з ідеями античності, праці Аристотеля, Птолемея, Авіценни та Аль-Фарабі — усе це формувало світогляд молодих португальців.

Магеллан виховувався у середовищі, де навігація і дослідження світового океану вважалися формою служіння Богу і Королю. Пошук нових земель асоціювався не з наживою, а з поширенням християнства і слави Португалії.

Тому для нього майбутня кругосвітня подорож була не лише географічною місією, а й релігійно-моральною.

Ще з юності Магеллан демонстрував риси, які відрізняли його від ровесників:

- незалежне мислення — він рідко сліпо слідував чужим думкам;
- самостійність — звик покладатися лише на себе;
- стриманість — не прагнув публічної слави;
- аналітичність — здатен швидко оцінювати ситуацію й ухвалювати рішення.

Ці риси дозволили йому вже у молодому віці очолити складні експедиції, приймати відповідальність за людей і ризикувати заради вищої мети.

Період юності та придворного виховання став вирішальним етапом у становленні Фернана Магеллана як особистості, мореплавця і майбутнього лідера. Саме тут, у королівському середовищі, він отримав поєднання трьох ключових елементів:

- наукову базу — знання астрономії, географії, картографії;
- етичний фундамент — релігійну стійкість, лицарську честь;
- практичні навички — військова й навігаційна підготовка.

Це зробило його одним із найкраще підготовлених дослідників свого часу. Юність Магеллана — це приклад того, як придворна система Португалії могла виховати людину, здатну змінити уявлення людства про географію світу.

2.2 Освітньо-професійна підготовка і початок морської служби

Після завершення придворної освіти Фернан Магеллан, згідно з традицією *fidalgos*, вступив до лав португальського флоту. На той час Португалія активно розширювала свою колоніальну присутність в Африці та Азії. Молоді офіцери з аристократичних родин мали великі шанси прославитися в морських кампаніях або під час захоплення стратегічно важливих територій. Для Фернана це було не лише обов'язком, а й шансом реалізувати свої знання з навігації та географії.

У 1505 році Магеллан приєднався до великої флотилії, яку очолював Франсішку де Алмейда — перший віце-король Португальської Індії. Це була важлива віха: Португалія намагалася утвердити свій контроль над Індійським океаном і розпочинала нову фазу агресивної колонізації.

Магеллан уперше побачив океан у його справжній силі під час подорожі до східноафриканського узбережжя. Флот зупинявся в Мозамбіку, Кілі, Занзібарі — важливих торговельних портах. Тут Фернан спостерігав, як

португальці налагоджують торгові зв'язки з місцевими мусульманськими купцями, а також ведуть військові операції проти незгодних володарів.

Після цього експедиція рушила до Індії — до Гоа, Калікуту, Кочіна. Тут Магеллан уперше стикнувся з реальними проблемами колоніальної політики: збройні конфлікти, міжетнічна напруга, проблеми з постачанням, навігаційні ризики. Але водночас він побачив величезний потенціал для контролю над торгівлею прянощами — стратегічним ресурсом XVI століття.

Найважливішою подією початкового періоду служби стала участь Магеллана в захопленні Малакки — стратегічного порту в Південно-Східній Азії. У 1511 році експедицію очолив Афонсу де Албукерке — видатний португальський воєначальник, відомий як “архітектор португальської імперії в Азії”.

Штурм Малакки був складним і кровопролитним. Магеллан, за свідченнями, особисто очолював десантний загін, який брав участь у захопленні фортів та забезпеченні логістики. Його мужність і тактичні дії були відзначені командуванням.

Саме під час цієї кампанії Магеллан здобув цінні навички:

- командування малими загонами;
- орієнтація в незнайомих умовах;
- використання місцевої інформації;
- взаємодія з корінними жителями.

Після падіння Малакки Магеллан отримав певну репутацію серед офіцерів, однак, як показали подальші події, не мав належної підтримки з боку королівського двору.

Окремим епізодом стала участь Магеллана в таємній експедиції, метою якої було досягнення Молуккських островів — головного джерела прянощів (мускат, гвоздика, перець). Відомо, що під час служби на Сході Магеллан збирав інформацію про існування морського шляху до Молукк через південь.

Деякі історики вважають, що саме тоді в Магеллана зародилася ідея західного шляху до цих островів — плисти не навколо Африки, а через Атлантику й Південну Америку. Саме цей задум він згодом представить іспанській короні.

У 1513 році Магеллан брав участь у військовій кампанії в Північній Африці — облозі міста Аземмур (територія сучасного Марокко). Це був масштабний військовий конфлікт за участі піхоти, артилерії та флоту.

Під час бойових дій Магеллан був поранений у ногу. Відтоді він кульгав усе життя. Проте не просив про відставку і продовжував службу. Цей факт свідчить про його витривалість і дисципліну.

Після облоги виник конфлікт із командуванням: Магеллана звинуватили в незаконному продажу полонених. Незважаючи на виправдання, його авторитет постраждав.

Після повернення до Лісабона Магеллан звернувся до короля Мануела I з проханням призначити нове місце служби або пенсію за заслуги. Проте двір відмовив. Король не пробачив Магеллану попередніх конфліктів і не оцінив його географічних пропозицій.

Це стало поворотним моментом у житті Магеллана. Відчуваючи несправедливість, він вирішує залишити Португалію та запропонувати свої послуги Іспанії — головному конкуренту своєї батьківщини.

У 1517 році Магеллан разом із другом Руї Фалейру перебирається до Севільї. Тут він починає працювати над проектом західного морського шляху до Островів Прянощів. Цей проект базувався на унікальному досвіді, який Магеллан здобув у перших експедиціях:

- знання морських течій і вітрів;
- уявлення про довжину Південної Америки;
- досвід навігації в океанах.

З цього моменту Магеллан починає готувати експедицію, яка згодом увійде в історію як перша навколосвітня подорож.

Служба у флоті Португалії в першій чверті XVI століття не була романтичною пригодою, як її часто зображають, а вимагала жорсткої дисципліни, витривалості та глибоких технічних знань. В умовах тривалих подорожей (які могли тривати роками), нестачі харчів, хвороб, складного клімату й незнайомих культур — виживали лише найсильніші. Саме в таких умовах і формувалася професійна ідентичність Магеллана як лідера.

Особливу увагу він приділяв вивченню карт, щоденному фіксуванню координат, контролю за дисципліною серед екіпажу. У нього формувалося критичне ставлення до організаційних недоліків флоту, що згодом стане причиною його відходу від Португалії. Він прагнув системності, точності, логіки в управлінні, що вигідно вирізняло його на тлі більшості морських капітанів того часу.

Попри військові обов'язки, Магеллан проявляв себе і як науковець-дослідник. У звітах із Малакки та Індії згадується, що він вивчав не лише ландшафт, а й мову, релігію, звичаї місцевих племен. Він прагнув зрозуміти світ — не просто завоювати його. Це ставило його в опозицію до колоніальних настроїв більшості португальців, для яких ці землі були лише джерелом прибутку.

Після повернення до Європи Магеллан неодноразово виступав з ідеями про створення окремої морської навігаційної академії, де б систематизували знання про океани, течії, зорі. Його проєкти залишилися без уваги, що лише посилило його відчуження від офіційного двору.

Перші експедиції дали Магеллану те, чого не можна було отримати в жодній академії:

- уміння орієнтуватися в умовах нестачі продовольства;
- здатність управляти багатонаціональним екіпажем;
- досвід навігації в невідомих акваторіях;
- знання про мусонні вітри, течії, рельєф берегів.

Цей комплекс знань і навичок став безцінним під час організації його найвідомішої подорожі — навколосвітньої експедиції під іспанським прапором.

Охоплюючий ключовий період становлення Фернана Магеллана як особистості, дослідника та мореплавця. Його дитинство в родині португальських *fidalgos* дало йому сильне моральне підґрунтя, глибоку релігійність, почуття обов'язку та витривалість. Виховання у середовищі лицарських ідеалів сформувало риси характеру, які супроводжували його впродовж усього життя — цілеспрямованість, стриманість, принциповість.

Освіта при дворі королеви Леонори відкрила доступ до найновіших знань з астрономії, географії, мов та навігаційної науки. Магеллан не просто навчався — він активно всотував досвід, що згодом дозволив йому мислити категоріями глобальних маршрутів та світових просторів.

Його перша військова служба й участь в експедиціях до Африки, Індії, Малакки, Аземмуру забезпечили практичний досвід навігації, командування, взаємодії з різними культурами. Саме в цих умовах народився стратег, який не боявся ризику, мав сміливість запропонувати революційний маршрут до Островів Прянощів через невідомий південний шлях, і знайшов у собі силу реалізувати його.

Таким чином, раннє життя, юність і перші експедиції Магеллана стали тим фундаментом, на якому постала історична постать першого керівника навколосвітньої експедиції в історії людства.

Розділ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ МОРЕПЛАВЦЯ Ф.МАГЕЛАНА

3.1 Розроблення планів кругосвітньої подорожі.

Період з другої половини XV до середини XVI століття отримав назву епохи Великих географічних відкриттів. Це був час, коли Європа кардинально змінювала уявлення про структуру світу. Старі карти, засновані на уявленнях Птолемея, втрачали свою актуальність. Місце легенд і міфів поступалося точним картографічним даним, заснованим на спостереженнях і подорожах.

Поштовхом до відкриттів стали економічні, політичні, релігійні та технологічні чинники. З одного боку, потреба в прянощах, золоті, шовку та інших екзотичних товарах змусила європейців шукати нові торговельні шляхи. З іншого — посилення Османської імперії та перекриття традиційних сухопутних маршрутів до Азії вимагало пошуку альтернативних шляхів морем.

Європейські держави вели запеклу боротьбу за нові території. Основними учасниками процесу стали Португалія та Іспанія, згодом до них долучилися Англія, Франція, Нідерланди.

Португалія першою розпочала систематичні подорожі вздовж узбережжя Африки:

- 1488 р. — Бартоломеу Діаш досяг мису Доброї Надії;
- 1498 р. — Васко да Гама відкрив морський шлях до Індії;
- 1500 р. — Педру Алваріш Кабрал відкрив Бразилію.

Іспанія зосередилася на західному напрямку:

- 1492 р. — Христофор Колумб відкрив Америку;
- 1513 р. — Васко Нуньєс де Бальбоа перетнув Панамський перешийок і побачив Тихий океан.

Ці подорожі не лише розширювали знання про світ, а й перетворювали держави на колоніальні імперії, що змінювали глобальний баланс сил.

У 1494 році була підписана знаменита Тордесільяська угода, яка розділила світ на сфери впливу між Іспанією та Португалією. За посередництва Папи Римського лінія поділу проходила за меридіаном: усе, що на захід — Іспанія, усе, що на схід — Португалія. Ця угода ще більше загострила конкуренцію й визначила географічну мотивацію для експедицій.

Мореплавці фактично стали не лише дослідниками, а й агентами державної експансії. Відкриття нових земель означало не лише славу, а й можливість отримання титулів, земель, капітанських привілеїв. У цьому середовищі виростала амбіційна молодь — серед них і Фернан Магеллан.

На початку XVI століття Європа знала про:

- узбережжя Африки аж до Мозамбіку;
- західне узбережжя Індії;
- частково про Південно-Східну Азію;
- узбережжя Центральної та Південної Америки;
- Карибський архіпелаг;
- північну частину Тихого океану (із легенд та китайських джерел).

Невідомими залишалися:

- Південна Америка як континент (не була повністю досліджена);
- Тихий океан — його розміри, глибини, вітри, течії;
- західний шлях до Островів Прянощів;
- південний морський прохід між Атлантичним і Тихим океанами.

Саме спроба дати відповідь на ці питання і стала метою майбутньої подорожі Магеллана.

Ще до Магеллана існували теоретичні проекти навколосвітнього плавання. Мартін Бехайм, картограф із Нюрнберга, у 1492 році створив глобус, на якому зображено можливість плавання навколо світу. Такі теорії будувалися на уявленнях про кулясту форму Землі, які базувалися на працях Птолемея, Арістотеля та арабських науковців.

Однак жодна держава не наважувалася фінансувати експедицію без чіткої гарантії повернення і прибутку. Саме Магеллан першим довів, що такий маршрут можливий — і що він здатен його очолити.

Одним із вирішальних факторів, що забезпечили успіх Великих географічних відкриттів, стали технічні інновації:

- Каравела — легкий і маневрений корабель із високими бортами, який мав комбінацію прямих і косих вітрил. Саме ці судна стали основою флотів Колумба, да Гами, Магеллана.

- Компас і астролябія — дозволяли визначати курс і широту, орієнтуючись по зірках, що значно підвищувало точність навігації.

- Удосконалені карти (портолани) — картографи Середземномор'я та Португалії створювали карти зі збереженням масштабу й пропорцій узбереж.

- Досвід арабської та китайської морської науки — європейці успадкували знання про течії, вітри, будову суден.

Усе це сприяло перетворенню мореплавання з хаотичних пригод у професійну, технічно забезпечену діяльність.

Португальський принц Енріке Мореплавець (1394–1460) заснував школу навігації в Сагреші, яка стала фундаментом для системного підходу до дослідження океанів. Тут навчали:

- астрономії;
- картографії;
- побудови кораблів;
- практики морських подорожей.

Це сприяло формуванню покоління професійних мореплавців, до якого належав і Магеллан. Саме завдяки таким установам Португалія вирвалася вперед у морській конкуренції XV століття.

Відкриття нових морських шляхів призвело до глобальних змін у світовій економіці. Іспанія та Португалія створили нові моделі обміну:

- трикутна торгівля між Європою, Африкою та Америкою;
- вивіз золота й срібла з Нового Світу;
- ввезення рабів з Африки до колоній;
- розвиток портових міст (Лісабон, Севілья, Кадіс, Антверпен).

Ці процеси сприяли зростанню міст, буржуазії, банків, торгових компаній. Склалася передумова для зародження капіталістичного укладу в Європі.

Успіх однієї держави викликав заздрість та реакцію з боку інших. Португалія й Іспанія, як піонери, намагалися закріпити своє домінування юридично. Саме тому папа Олександр VI у 1493 році видав буллу *Inter caetera*, а в 1494 році було укладено Тордесільяський договір, який розділив світ «навіть той, якого ще не відкрито».

Проте це розділення з часом почало порушуватись:

- Англія фінансувала експедиції Джона Кабота до Північної Америки;
- Франція надсилала кораблі до Канади й Карибів;
- Нідерланди формували Ост-Індську компанію.

Таким чином, епоха відкриттів була не лише науковим проривом, а й геополітичною битвою за контроль над планетою.

Магеллан зостав у цей період глобального перегляду уявлень про світ. Він належав до покоління, яке вже знало, що світ набагато більший, ніж Європа, і що через океани можна змінити свою долю, здобути славу, а також служити короні.

Магеллан добре розумів:

- важливість точних знань про географію;
- потребу в новому морському маршруті до Азії;
- політичні амбіції Іспанії щодо обхідного шляху до Островів Прянощів.

Його власний досвід і спостереження під час перших експедицій зробили з нього не просто капітана, а державного мислителя, який бачив світ у глобальних масштабах.

На межі XV–XVI століть мореплавство стало однією з найважливіших сфер людської діяльності, що перебувала на перетині технічного, економічного й політичного розвитку. Якщо в попередні століття морські подорожі були локальними й ризикованими, то в епоху Великих географічних відкриттів вони перетворилися на системну, організовану діяльність.

Ключовими центрами морської майстерності стали:

- Португалія — з її навігаційною школою в Сагреші та досвідом подорожей вздовж Африки;
- Іспанія — яка почала формувати потужний флот після відкриття Америки;
- Італія (Генуя, Венеція) — де зберігалися античні морські традиції;
- Арабський світ — передав європейцям знання про зіркову навігацію, вітри та прилади.

У цей період мореплавство перетворилося на складну галузь із власними школами, інженерними розробками, академічними знаннями та військовою стратегією.

Найважливішим технічним досягненням XV століття стало створення каравели — нового типу судна, придатного для тривалих океанічних подорожей. Вона мала:

- підвищену осадку (стійкість на хвилі);
- кілька щогл з комбінацією вітрил;
- місткі трюми для зберігання води, харчів і вантажу;
- кращу керованість під час маневрування.

Каравела, а згодом нао (велике океанічне судно) стали стандартами флотів Колумба, Васко да Гами, Кабрала, Магеллана.

До найважливіших інструментів, що дозволяли мореплавцям орієнтуватися в морі, належали:

- компас — для визначення напрямку;
- астролябія — для визначення широти за положенням зірок;
- квадрант і секстант — вдосконалені інструменти для точніших вимірювань;
- морські карти (портолани) — детальні карти берегових ліній із позначенням портів, течій, глибини;
- часові пісочні годинники — для орієнтації в часі та ведення вахти.

Хоча визначення довготи ще було неможливим, ці інструменти дозволяли з відносною точністю вести корабель через океани.

Підготовка мореплавця на початку XVI століття включала:

- знання з арифметики та геометрії;
- вміння читати й складати карти та маршрути;
- практичні навички управління вітрилами, ведення вахтових журналів;

- морське право та дисципліна;
- релігійна освіта — для морального керівництва командою.

Важливу роль відігравала школа в Сагреші, заснована принцом Енріке. Вона стала взірцем навчального центру, де викладали астрономи, картографи, будівничі кораблів, командири. Згодом такі школи з'явилися в Лісабоні, Севільї, Кадісі.

У XVI столітті Європа переживала ранній етап наукової революції:

- астрономія — розвивалася завдяки працям Коперника, Бехайма, астрономів арабського світу;
- математика — поширювалися ідеї точних розрахунків, що впливало на навігацію;
- картографія — від примітивних схем до карт, створених за принципами проекції;
- медицина і анатомія — починали враховуватись під час морських подорожей.

Знання більше не було лише релігійним — воно ставало інструментом пізнання світу, і мореплавці були його першими практиками.

Попри значні досягнення, мореплавство залишалося небезпечним:

- погодні умови могли знищити флот за годину;
- скорбут, дизентерія, гнилі запаси — найпоширеніші причини смерті екіпажів;
- мутіни (бунти) — через погані умови, голод або втрату орієнтації;

- технічні поломки — відсутність майстрів у відкритому морі означала крах корабля;
- обмежені знання про глобальні вітри, течії, а також відсутність точних карт.

Саме в таких умовах діяли мореплавці на кшталт Магеллана, і це ще більше підкреслює їхню відвагу й геніальність.

Коли Магеллан почав планувати свою навколосвітню подорож, він уже знав усі сильні й слабкі сторони мореплавства. Він:

- обирав тип суден, найбільш придатний для далекої подорожі;
- особисто відбирав екіпаж за досвідом і дисципліною;
- підготував карти й маршрути, використовуючи свої знання з попередніх експедицій;
- брав до уваги мусонні вітри, екваторіальні течії, сезони штормів;
- складав резерви провізії з урахуванням терміну зберігання.

Знання техніки, дисципліни, науки й навігації зробили з Магеллана не лише командира, а організатора подорожі світового масштабу.

Одним із найважливіших досягнень мореплавців XVI століття було вивчення постійних вітрів та морських течій. Європейці відкрили для себе:

- пасати — стійкі східні вітри біля екватора, що дозволяли перетинати Атлантику з Європи до Америки;
- мусони — сезонні вітри Індійського океану, завдяки яким будувалися маршрути в Азії;

- Гольфстрім — тепла течія, що впливала на шляхи назад до Європи.

Ці знання дозволяли не тільки прискорити подорожі, а й забезпечити повернення — один із найскладніших аспектів відкриттів. Мореплавці, які вміли «читати» вітер і хвилю, були найбільш цінними капітанами флотів.

Відсутність GPS та хронометрів змушувала мореплавців опиратися на небесні тіла. Спостереження за:

- Північною зіркою (у північній півкулі);
- Сонцем під час зеніту;
- сузір'ями (наприклад, Південний Хрест) дозволяло визначати широту, що була основним засобом орієнтації.

Фаховість у навігації визначалася не лише приладами, а й особистими навичками астрономії, які Магеллан опанував ще при дворі.

Корабель у XVI столітті був міні-державою з чіткою ієрархією:

- капітан — головний командувач, мав повну владу;
- пілот (навігатор) — відповідав за маршрут, обчислення та записи в журналах;
- бочар, лікар, тесляр, кухар — забезпечували життєдіяльність екіпажу;
- матроси — виконували важку фізичну роботу.

Порушення субординації каралося жорстко. Магеллан був прихильником дисципліни: у його подорожі бунти придушувалися суворо, з арештами і навіть стратою. Він розумів, що дисципліна — головна умова виживання в експедиції.

Мореплавання супроводжувалося тяжкими захворюваннями. Найпоширеніші:

- цинга — хвороба, спричинена браком вітаміну С (ураження ясен, втрата зубів, смерть);
- дизентерія — через забруднену воду;
- малярія, лихоманки, тропічні інфекції — під час зупинок на островах і в колоніях.

Лікар на борту мав обмежений інструментарій: ножі, трави, спирт, перев'язки. Відсутність знань антисептики робила операції надзвичайно небезпечними. Попри це, Магеллан намагався комплектувати свої екіпажі лікарями та створювати раціони харчування, що знижували ризик хвороб.

На борту корабля велась вахтова документація, в якій записували:

- координати місцезнаходження;
- напрямок вітру, силу хвиль;
- кількість хворих, запасів, води;
- зустрічі з іншими суднами.

Магеллан вимагав від своїх підлеглих вести щоденники, що стало цінним джерелом для сучасних істориків. Саме завдяки звіту Антоніо Пігафетти ми знаємо деталі першої кругосвітньої подорожі.

До моменту, коли Фернан Магеллан розпочав підготовку до великої морської експедиції, він уже мав за плечима десятиліття служби у флоті Португалії. Він пройшов шлях від пажа при королівському дворі до офіцера, який брав участь у військових діях в Індії, Малакці, на узбережжі Африки.

Такий досвід не лише загартував його, а й сформував глибоке усвідомлення потенціалу океану як шляху до величі. Магеллан прагнув не просто здійснити подорож — він бажав довести світові, що здатен відкрити новий маршрут, оминати звичні шляхи, які контролювали португальці, і увійти в історію.

Його мотивація формувалась у трьох площинах:

- професійне самоствердження після приниження з боку португальської корони;
- жага до слави як основного способу досягти безсмертя;
- дух дослідника, що прагне розгадати неznані простори світу.

У 1514–1517 роках Магеллан намагався добитися від Португальського короля Мануела I визнання своїх заслуг. Проте йому не лише відмовили в нових призначеннях, а й фактично виключили з найближчого оточення. Така несправедливість боляче вдарила по самолюбству Магеллана.

Цей конфлікт став поштовхом до рішучого розриву з батьківщиною. Перехід на службу до іспанського короля Карла I (майбутнього імператора Священної Римської імперії) був не лише політичним рішенням, а й особистим викликом.

Магеллан ніби доводив: якщо Португалія не здатна оцінити його — інша країна це зробить. Його амбіція переросла у всепоглинаючу ідею реваншу.

Магеллан з юності цікавився географією. Він читав карти, слухав розповіді мореплавців, аналізував повідомлення про морські течії, вітри, нові землі. Особливо його цікавило питання: чи існує південний морський шлях навколо Нового Світу до Островів Прянощів?

Він вірив, що такий прохід є — і це було не сліпе припущення, а результат:

- знань, здобутих під час експедицій в Азії;
- спостережень за океанічними вітрами та берегами;
- дослідження карт і стародавніх легенд (у т.ч. арабських).

Тому його амбіція мала й інтелектуальний вимір — *відкрити не просто шлях, а довести наукову гіпотезу, що Землю можна обігнути, не повторюючи маршрут Васко да Гами.*

Як вірний католик і продукт свого часу, Магеллан вірив у місіонерську місію географічних відкриттів. Для нього подорож була не лише питанням слави, а й служінням Богові через відкриття нових народів для християнства.

Це особливо проявилось під час перебування на Філіппінах, де він особисто сприяв хрещенню місцевих вождів. Навіть його смерть від рук невіруючих тубільців сприймається дослідниками як акт мучеництва за віру, який підтверджує релігійну мотивацію Магеллана.

Магеллан чудово розумів політичну ситуацію в Іспанії. Молодий Карл I щойно став королем, потребував авторитету та нових джерел доходу. Магеллан запропонував:

- відкриття Островів Прянощів у межах іспанської юрисдикції;
- новий морський шлях, який би дав змогу уникнути конкуренції з Португалією;
- економічний прорив для Севільї як нового порту світового значення.

Таким чином, Магеллан діяв як стратег і дипломат, подаючи себе не лише як капітана, а як державного діяча з баченням майбутнього.

Відповідно до договору з іспанською короною, Магеллан отримував:

- 1/20 частину прибутку з експедиції;
- губернаторське право на землі, які він відкриє;
- дворянський титул та герб;
- довічну пенсію, якщо експедиція буде успішною.

Ці умови робили експедицію не лише героїчним вчинком, а й прибутковим бізнес-проектом, що мав змінити фінансовий стан Магеллана назавжди.

Фернан Магеллан був глибоко зосередженою, рішучою, впертою особистістю.

Його стриманість поєднувалася з незламною внутрішньою волею, що дозволяла йому протистояти:

- королівському скепсису;
- зраді частини екіпажу;

- фізичним труднощам;
- психологічному тиску ізоляції.

Він був переконаний у власній місії та не відмовився від неї навіть перед смертю. Така особистість не діяла випадково — вона свідомо формувала амбіцію як вектор свого життя.

Фернан Магеллан володів внутрішньою стійкістю, яку сучасники розцінювали як впертість, але історики — як стоїчну витримку. У нього не було харизматичності Колумба чи гучної слави Васко да Гами, проте була рідкісна здатність працювати мовчки й невтомно, навіть коли обставини були вкрай несприятливими.

Багато свідчень описують його як людину:

- зосереджену, стриману, мовчазну;
- яка відмовлялась від світських розваг;
- яка мислила категоріями стратегічних рішень, а не миттєвого тріумфу.

Ця риса дозволила йому не зійти з обраного шляху, попри численні труднощі: недовіру з боку екіпажу, відмову португальського двору, напруженість у переговорах із Карлом I, підготовку до небезпечної експедиції.

Амбіція Магеллана — не банальна жага слави, а прагнення подолати межі, що обмежували мислення людини його доби:

- межі географічні — між океанами, між відомим і невідомим;
- межі політичні — між Іспанією і Португалією, між старими кордонами й новими імперіями;

- межі особисті — з офіцера, якого знецінили, перетворитися на постать планетарного масштабу.

Він не шукав самоствердження в блиску, а в реалізації того, що ніхто до нього не наважився зробити. Магеллан мислив глобально — як стратег, як учений, як служитель ідеї.

Магеллан не мав університетської освіти, але вважав знання ключем до лідерства. Він:

- вивчав карти Птолемея та сучасних італійських картографів;
- знав латину, кастильську, португальську, а також основи арабської мови;
- цікавився зоологією, кліматом, місцевими мовами під час експедицій.

Його науковий інтерес був невід’ємною частиною мотивації. Магеллан не просто «йшов першим» — він шукав системне розуміння світу й орієнтувався в ньому не інтуїтивно, а логічно. Це і зробило його подорож унікальною: вона була науковою, а не випадковою.

У ренесансній культурі Європи слава сприймалася як шлях до безсмертя. Вона не полягала лише у багатстві — слава була формою визнання від Бога й суспільства. Для Магеллана слава мала аскетичне значення: він не хизувався досягненнями, не просив більше, ніж йому належало.

Його ідея полягала в тому, щоб:

- служити ідеї, вищій за політику;

- лишити слід у вічності, незалежно від обставин;
- відкрити нове — фізично, морально, духовно.

Сьогодні ми розуміємо, що Магеллан був не просто першим, хто очолив навколосвітню подорож — він уособлює перехід від середньовічного до модерного мислення. Його амбіції символізували:

- торжество раціонального розуму над страхом перед невідомим;
- домінування наукового пошуку над сліпою вірою в міфи;
- перевагу власного бачення над традиційними королівськими маршрутами.

У цьому сенсі, Магеллан — архетип людини Відродження, яка діє на межі знання, сміливості й відповідальності.

3.2 Хід і підсумки експедиції Ф. Магеллана.

Після остаточного розриву з Португальським королівським двором, Фернан Магеллан у 1517 році переїхав до Севільї — ключового іспанського порту. Саме там він знайшов підтримку з боку купців, навігаторів і чиновників, зацікавлених у відкритті альтернативного шляху до Молуккських островів (Островів Прянощів).

Разом із астрономом і математиком Руї Фалейру Магеллан підготував план західного морського маршруту, який мав пройти через Атлантичний океан, нову протоку в Південній Америці, Тихий океан і далі до Індонезії.

Цей маршрут мав стратегічне значення, адже дозволяв Іспанії оминати Тордесільяський договір, за яким східні землі (включаючи Острови Прянощів) належали Португалії.

У 1518 році Магеллан особисто представив свій план молодому королю Іспанії — Карлу I Габсбургу. Хоча спочатку проєкт викликав сумніви, після консультацій з експертами та радниками король схвалив експедицію.

22 березня 1518 року було підписано офіційний королівський наказ, який:

- призначав Магеллана командиром флотилії з п'яти кораблів;
- надавав йому титул аделантадо і право на губернаторство нових земель;
- гарантував 1/20 прибутку з усіх відкриттів.

Це був безпрецедентний рівень довіри до іноземця в структурі іспанської імперії.

Флот Магеллана складався з п'яти кораблів:

1. “Тринідад” — флагман, під особистим командуванням Магеллана;
2. “Сан-Антоніо” — найбільший і найважчий;
3. “Консепсьйон”;
4. “Вікторія” — єдиний корабель, що завершить подорож;
5. “Сантьяго” — найменший, використаний для розвідки.

Уся флотилія налічувала близько 270 моряків різного походження: іспанці, португальці, італійці, французи, греки. Багато хто з них не довіряв Магеллану через його португальське походження, що з самого початку створювало напруження.

Запаси включали:

- харчі (сухарі, боби, в'ялене м'ясо, масло);
- питну воду, вино, оцет;
- навігаційне обладнання, карти, інструменти;
- зброю для оборони і дипломатії;
- подарунки для місцевих правителів.

Перед виходом у море Магеллан уважно вивчав наявні карти, серед яких:

- карти Птолемея;
- арабські й індійські навігаційні схеми;
- італійські портолани;
- доповіді Колумба, Америго Веспуччі, Бальбоа.

Він вірив, що Південна Америка має прохід до іншого океану, і планував шукати його в районі 50–60° південної широти. Також він вивчав поведінку вітрів і течій, щоб передбачити сприятливі умови для подорожі.

Магеллан створив чітку структуру командування. Він призначив капітанів на кожне судно, запровадив внутрішній розпорядок і передбачив покарання за бунт чи недисциплінованість. Саме цей порядок дозволив флотилії:

- не розпастися на першому етапі;
- протистояти бунту частини екіпажу;

- зберігати керованість у критичних ситуаціях.

Крім того, Магеллан уклав письмові інструкції, які зобов'язували екіпаж діяти узгоджено навіть у разі його смерті — це свідчить про його стратегічне мислення.

Експедиція фінансувалася через:

- скарбницю іспанської корони (понад 75% вартості);
- приватних інвесторів, включно з купцями Севільї;
- Кастильську торгову палату, яка зацікавилася можливим прибутком від спецій.

Усього на підготовку було витрачено понад 8 мільйонів мараведі, що дорівнює кільком мільйонам доларів у сучасному еквіваленті.

Логістика включала:

- складування провізії;
- контроль якості суден;
- укладання маршрутів;
- юридичне оформлення прав Магеллана;
- рекрутинг офіцерів і команди.

У морських колах Іспанії ставлення до Магеллана було неоднозначним:

- одні захоплювались його мужністю;
- інші — підозрювали у зраді Португалії;
- треті — не вірили у саму можливість такого маршруту.

Преса, листи й торгові звіти свідчать про високий ризик і скепсис, які супроводжували підготовку. Проте йшлося про славу й потенційний прибуток, а тому підтримка проєкту зростала, особливо з боку підприємців.

Магеллан, будучи іноземцем, ще й португальцем, не мав повного авторитету серед іспанських офіцерів і чиновників. З перших днів підготовки в Севільї проти нього формувалися змови та підозри. Частина екіпажу відкрито сумнівалася в його компетентності, називала його «зрадником», а в деяких листах і доповідях він згадується як людина, «що переслідує лише особисті амбіції».

Капітани іспанських кораблів, які були призначені з королівської волі, часто не визнавали авторитету Магеллана, саботували інструкції та намагалися встановити неофіційне двовладдя. Все це ще до виходу в море створило високу напругу, що вимагала від Магеллана неабиякої витримки.

Він, однак, не вдавався до емоцій — зберігав мовчазну твердість, діяв через королівські канали, подав офіційні скарги, але не допустив конфлікту до вибуху, чим утвердився в очах вищого командування.

Фернан Магеллан вірив, що його експедиція є не просто відкриттям нового шляху, а божественною місією. Він багато молився, проводив час із духівниками, замовляв меси за успішне плавання, хрестив матросів, які не були повністю вірянами. Підготовка мала духовний характер — не лише матеріальний.

За спогадами очевидців, він мав із собою реліквії, ікони, Євангеліє. Кожному кораблю було надано покровителя-святого, і кожна служба перед виходом у море включала освячення суден і команди.

У цьому аспекті Фернан Магеллан виступав не просто як командир, а як духовний провідник — що було вкрай важливим у добу, коли море вважалося світом демонів, випробувань і межі між живим і потойбічним.

Підготовка до першої навколосвітньої подорожі не була випадковою подією — вона була висловленням духу епохи Відродження, який прагнув зруйнувати старі межі світу. Магеллан у цьому сенсі — продукт, герой і символ цієї доби водночас.

Його рішення вийти в море через невідомий прохід на півдні Америки, без гарантій, без знання, що буде далі, — це моральна готовність померти за ідею. Він залишив дружину, рідну країну, кар'єру — все в ім'я маршруту, який існував лише в його уявленні.

Це робить його не просто капітаном, а месіанською фігурою, яка ввібрала у себе весь пафос доби, весь драматизм людського пошуку, який долає страх, сумнів, зраду й невідомість.

Підготовка експедиції розкриває ще один ключовий бік Магеллана — його феноменальні організаторські здібності. Він:

- координував роботу десятків майстрів, інженерів, постачальників;
- вів переговори з чиновниками, фінансистами, військовими;
- приймав участь у верфових перевірках;
- переглядав склади провізії та аптек;
- особисто затверджував суднові журнали.

Його рівень залучення був максимальним, і в цьому теж крилася його сила — він не делегував усе, а розумів кожен аспект справи, від дипломатії до кухні.

У жовтні 1520 року, після майже року складного плавання та численних бунтів, експедиція нарешті знайшла прохід через Південну Америку. Цей морський коридор пізніше отримає назву Магелланова протока. Прохід був вузьким, із небезпечними течіями, вітрами та кам'янистими берегами, але саме через нього експедиція вийшла в Тихий океан — новий, незвіданий, гігантський.

Магеллан назвав цей океан *pacificus* — мирний — через відносний спокій, який панував після бур Атлантики. Однак сама подорож Тихим океаном тривала понад три місяці — без зупинок, із виснаженням запасів, смертю десятків людей від цинги, голоду та виснаження.

У березні 1521 року експедиція досягла Філіппінських островів — території, повної нових культур, племен і політичних структур. Магеллан, як і завжди, сприймав це не лише як географічну зупинку, а як можливість християнської місії.

Він установив контакт із вождем острова Себу — Хумабоном, який прийняв хрещення разом зі своєю родиною та частиною підлеглих. Це було сприйнято Магелланом як знак успіху його духовної мети. Він почав вважати себе не лише мореплавцем, а носієм віри для невіруючих.

Проте інший вождь — Лапу-Лапу з острова Мактан — відмовився підкоритися ані Магеллану, ані Хумабону. Магеллан вирішив особисто очолити збройну сутичку, щоб змусити Лапу-Лапу коритися. Це стало фатальною помилкою.

27 квітня 1521 року Магеллан з невеликим загonom висадився на острів Мактан. Через мілководдя кораблі не могли наблизитися для підтримки, і загін

потрапив у пастку. У сутичці Магеллан був поранений списом у руку, а потім забитий насмерть ударами з усіх боків. Його тіло так і не було повернуто.

Його смерть стала глибоким шоком для експедиції. Авторитет, стратегія, досвід — усе трималося на ньому. Уперше за всю подорож екіпаж залишився без свого лідера.

Після смерті Магеллана серед офіцерів почався хаос. Один за одним командування переходило до кількох капітанів: Картегени, Саррате, Елькано. Частина кораблів зникла або повернулася. “Сантьяго” і “Сан-Антоніо” були втрачені.

Залишилось лише три кораблі. Екіпаж зменшився вдвічі, моральний дух був знищений. Частина офіцерів пропонувала припинити експедицію й повернутися додому, але решта наполягала на завершенні місії — досягти Островів Прянощів.

Командування врешті-решт узяв на себе Хуан Себастьян Елькано, досвідчений моряк із Країни Басків. Саме він доведе місію до кінця.

У листопаді 1521 року експедиція досягла Молуккських островів (територія сучасної Індонезії), де вдалося:

- встановити контакт із місцевими правителями;
- закупити величезні обсяги прянощів (гвоздики, мускату, кориці);
- завантажити трюми кораблів товаром, що мав величезну цінність в Іспанії.

Але кораблі були в поганому стані. Один із них — “Тринідад” — не зміг продовжити шлях. Було вирішено, що лише “Вікторія” на чолі з Елькано повертатиметься додому через Індійський океан, Африку й Атлантику.

6 вересня 1522 року, майже через три роки після відплиття, “Вікторія” під керівництвом Елькано повернулася до Севільї. На борту було лише 18 із 270 моряків, які вийшли з Іспанії.

Вони стали першими в історії людства, хто здійснив навколосвітню подорож, довівши:

- що Земля має глобальну форму;
- що можливо перетнути всі океани світу морем;
- що культура, торгівля і віра можуть об’єднувати людство через океан.

Ця подорож відкрила нову еру глобалізації, морської імперії, колоніалізму, а Магеллан — хоч і не дожив до завершення, — став символом людської волі та знання.

Намагання Магеллана втрутитися у внутрішні справи філіппінських племен було сумішшю політики, релігії та гордині. Після успішного хрещення Хумабона, Магеллан розраховував на подальше мирне підкорення сусідніх островів. Проте вождь Лапу-Лапу сприйняв вимогу здатися як приниження.

Історики вважають, що Магеллан переоцінив дипломатичну силу християнства, недооцінив самостійність місцевих вождів і погано розрахував бойові сили. Він вийшов на бій із загonom усього з 49 озброєних солдатів проти кількох сотень воїнів.

За описом хроніста Антоніо Пігафетти, Магеллан ішов попереду всіх. Коли кораблі не змогли підійти до берега через коралові рифи, воїни Лапу-Лапу атакували із засідки. Магеллан захищався довго й мужньо, проте втратив рівновагу й був смертельно поранений списом.

Його тіло залишилося на березі. Місцеві не віддали його рештки, вважаючи, що перемога над “білим капітаном” — знак сили. Цей момент став трагічним фіналом для людини, яка відкрила океани, але не змогла втекти від долі на невеликому острові.

Смерть командира спричинила кризу авторитету. Магеллан був не лише капітаном — він був душею подорожі. Екіпаж залишився не лише без лідера, а й без напрямку:

- Морального, політичного, тактичного;
- Частина екіпажу хотіла повернутися;
- Інші — вважали, що місія має бути завершена;
- Частина офіцерів почала боротьбу за командування.

Цей період став найвразливішим для експедиції: тривала психологічна напруга, втрати, брак продовольства, недовіра. Тим не менш, сила дисципліни, встановленої Магелланом, і його письмові інструкції стали ключем до збереження організованості.

Після кількох змін командування та суперечок, лідером експедиції став Елькано — іспанський моряк із великим досвідом, але скромним походженням. Його сила полягала в здатності зберегти єдність, у прагматизмі та відсутності особистих амбіцій.

Елькано:

- стабілізував команду;
- відмовився від ризикованого продовження досліджень;

- обрав шлях повернення через Індію й Африку, що було складним, але реальним.

Його лідерство врятувало експедицію. Саме завдяки йому “Вікторія” завершила шлях — уже без Магеллана, але з його ідеєю.

Дорога додому була не менш небезпечною:

- у морі лютували шторми й мусони;
- корабель був перевантажений спеціями;
- екіпаж страждав від хвороб і втоми;
- частину моряків захопили португальці у колоніях, підозрюючи у шпигунстві.

“Вікторія”, уникнувши загрози біля мису Доброї Надії, досягла Севільї 6 вересня 1522 року, після трьох років мандрів. На борту залишилося 18 живих моряків із понад 270.

Повернення “Вікторії” стало сенсацією в Іспанії та Європі:

- вперше в історії було доведено, що Земля кругла не лише теоретично, а практично;
- Іспанія здобула стратегічну перевагу в боротьбі за колоніальні території;
- було відкрито глобальний торговий маршрут, що згодом привів до створення імперій.

Цей успіх укріпив владу Карла I, зміцнив вплив Севільї як порту й почав нову еру — еру глобалізації.

Попри те, що він не повернувся, Магеллан став:

- символом мужності та розуму;
- героєм нового типу — дослідником, мучеником, лідером;
- його ім'я отримала протока, космос, галактики, кораблі, шляхи.

Іспанія визнала його заслуги, попри португальське походження.

Його спадок став не лише географічним — а культурним і філософським, прикладом того, як людина здатна перетнути не лише океан, а й межу між відомим і невідомим.

РОЗДІЛ 4. СПАДЩИНА ФЕРНАНА МАГЕЛЛАНА

4.1. Магеллан в історичній пам'яті Європи.

Фернан Магеллан — постать неординарна й багатоаспектна. Упродовж століть його ім'я ставало об'єктом як захоплення, так і суперечок. Історична пам'ять про нього формується під впливом геополітичних, національних, культурних та наукових факторів, які змінювались у залежності від доби, ідеології та інтересів держав.

Політичне та національне протистояння навколо спадщини Магеллана.

Особливістю історичної пам'яті про Магеллана є боротьба за його «національну приналежність» між Іспанією та Португалією. Народившись у Португалії (Саброза, 1480 р.), Магеллан до 1517 року служив португальській короні, брав участь у бойових походах на Сході, мав значний авторитет у флоті. Однак після конфлікту з королем Мануелем I він перейшов на службу до Іспанії, що стало підґрунтям для звинувачень у «зраді».

У Португалії довгий час постать Магеллана або замовчувалась, або згадувалась в негативному контексті. У національних шкільних підручниках XX ст. практично не приділялось уваги його заслугам. Проте з кінця XX — початку XXI ст. ситуація змінилась: у Лісабоні відкрито музей Магеллана, а в його рідному місті Саброза діє Центр пам'яті Магеллана, де зберігаються документи, реконструкції карт і моделей кораблів.

У 2019 році уряд Португалії офіційно взяв участь у міжнародному вшануванні 500-річчя експедиції Магеллана, підкреслюючи його внесок у

розвиток португальської морської культури. Це свідчить про переосмислення його постаті як національного героя.

У свою чергу, Іспанія з моменту повернення експедиції (1522) вважала Магеллана героєм. Після повернення корабля «Вікторія» та складання детального звіту Хуана Себастьяна Елькано, іспанська корона активно створювала культ Магеллана як того, хто реалізував великі амбіції іспанської імперії.

У 1921 році в Севільї було встановлено величезний пам'ятник Магеллану в парку Марії Луїзи. Він зображений поруч із Елькано, тримаючи глобус — символ світового досягнення. А в 2019 році Іспанія організувала масштабну програму «V Centenario de la Primera Vuelta al Mundo», куди входили:

- конференції у всіх великих університетах;
- спецкурси в академії флоту;
- філателістичні видання;
- святкові заходи по всій Андалусії.

Цей процес підтверджує, що для Іспанії Магеллан — інструмент історичної легітимації глобальної ролі Іспанії.

Історична пам'ять у міжнародному контексті

Поза Піренейським півостровом Магеллан також став знаковою фігурою. У Франції, Італії, Великій Британії його розглядають у ширшому контексті:

- як учасника глобальних перетворень;
- як символ навігаційного прориву;
- як втілення «людини епохи Відродження».

В Італії його згадують у зв'язку з Антоніо Пігафеттою — учасником експедиції та хроністом. В італійських школах вивчення Магеллана часто відбувається через призму Пігафетти як носія гуманістичної культури.

У Франції Магеллан представлений у численних енциклопедіях, телепрограмах. Тут його часто трактують як частину панєвропейського проєкту пізнання світу, а не як національного героя.

Матеріальне вшанування пам'яті: пам'ятники, музеї, об'єкти.

Ім'я Магеллана носить:

- Магелланова протока (відкрита ним у 1520 році);
- Магелланові хмари — два супутники нашої галактики, названі так у XVII ст.;
- кратери на Місяці та місії NASA (Magellan spacecraft);
- кораблі у військово-морських флотах Іспанії, Чилі, Філіппін;
- вулиці та школи у понад 20 країнах світу.

У Португалії (Саброза), Іспанії (Севілья), Чилі (Пунта-Аренас), на Філіппінах (Себу) діють музеї Магеллана. Вони мають не лише меморіальний характер, а й активно співпрацюють у межах Міжнародної ради з морської спадщини.

Фернан Магеллан — постать, присутня не лише в наукових дослідженнях, а й у системах освіти різних країн світу. В Європі, Латинській Америці, на Філіппінах та в Азії його біографія включена до навчальних програм середніх

шкіл та університетських курсів із всесвітньої історії, географії та морської справи.

В Іспанії та Португалії дітям змалку подають образ Магеллана як провідника доби Відродження, символу мужності, віри в ідею та здатності змінити світ. Особливе значення має акцент на його якостях: наполегливість, далекоглядність, вміння долати труднощі. У цьому сенсі Магеллан виконує виховну функцію — як приклад для наслідування.

У Чилі та Аргентині (через Магелланову протоку), а також у Філіппінах, де він загинув, постать мореплавця включена до національного наративу, хоч іноді й з критичним підтекстом колоніального минулого. Але навіть у таких випадках його образ розглядається не лише як «конкістадор», а як символ зіткнення культур, що дало поштовх глобальній історії.

Формування європейської ідентичності через пам'ять про Магеллана — не лише відкривач, але і одна з фігур, навколо якої формувалась європейська ідентичність у новий час. Його подорож довела:

- що світ — глобальний і взаємопов'язаний;
- що європейці здатні опанувати не лише землю, а й океан;
- що ідея — сильніша за національність, адже він служив не своїй країні, а вищій меті.

У цьому сенсі Магеллан став символом європейського ренесансного духу — допитливості, відкритості, сили розуму.

Після епохи Великих географічних відкриттів його образ фіксувався в європейській уяві як втілення переходу від середньовічного до модерного світу, у якому саме людина, а не божественна воля, вирішує долю планети.

Сучасне публічне мистецтво та цифрова пам'ять:

У ХХІ столітті образ Магеллана знайшов своє місце також у віртуальному та культурному просторі:

- У Google Arts & Culture можна знайти віртуальні тури музеями, присвяченими Магеллану;
- Випущено комікси та ілюстровані енциклопедії для дітей;
- У кіно й телебаченні Магеллан з'являється у художніх і документальних серіалах (наприклад, *Conquerors*, BBC, 2019).

Особливо показовим є запуск космічної місії NASA «Magellan», яка досліджувала Венеру. Таким чином, пам'ять про Магеллана вийшла далеко за межі Землі — як символ дослідження незвіданого, подолання кордонів і пошуку нових істин.

Таким чином, історична пам'ять про Фернана Магеллана — це приклад перетворення особистості на символ, що має значення для різних націй і цивілізацій.

4.2. Магеллан у науці, культурі та сучасності.

Фернан Магеллан, хоч і належить до ХVІ століття, залишається фігурою глобального масштабу не лише в історії географічних відкриттів, а й у сучасному науковому, культурному та освітньому просторах. Його подорож, яка на момент її реалізації межувала з фантастикою, поступово набула статусу

одного з найвизначніших досягнень в історії людства. Завдяки цьому ім'я Магеллана стало синонімом дослідника, піонера, провісника нової доби.

Роль Магеллана у розвитку навігаційної науки та географії:

Один із найвагоміших внесків Магеллана полягав у тому, що він емпірично підтвердив глобальну форму Землі і створив практичний маршрут, який пов'язав Атлантичний і Тихий океани. Саме через його експедицію в науковому світі зміцнилася ідея, що Земля — не просто теоретично куляста, а фізично доступна для обпливання.

Після повернення «Вікторії» у 1522 році почалася нова епоха в картографії. Було створено перше цілісне уявлення про світовий океан, сформовано систему глобального морського сполучення. Карти, які виникли на основі щоденників і записів екіпажу, зокрема щоденника Антоніо Пігафетти, лягли в основу європейської географії наступних двох століть.

Значною також була і інституційна реакція. Університети Іспанії, Португалії та Нідерландів почали активно вивчати досвід експедиції, створювати нові навігаційні школи (зокрема, Севільська морська школа, яка використовувала матеріали подорожі). Таким чином, Магеллан не лише відкрив шлях — він передав знання, що стали основою подальшого розвитку навігації.

У сучасній науці його ім'я зафіксоване не тільки в історії.

Наприклад:

- “Магелланова протока” досі використовується як міжнародний водний коридор;

- У 1989 р. NASA запустила космічну місію “Magellan” для дослідження Венери — символічне продовження подорожей Магеллана вже в космічному просторі;

- “Magellan Telescopes” у Чилі — один із найпотужніших оптичних телескопів у світі, який досліджує глибини Всесвіту.

Таким чином, постать Магеллана вийшла за межі історичної науки і стала частиною світової наукової спадщини.

Образ Магеллана в культурі та мистецтві

Не менш значущим є культурний резонанс діяльності Магеллана. Його постать стала символом романтики мандрів, додання невідомого, людського героїзму та самопожертви. Із XVI століття і до сьогодні в літературі, музиці, живописі та кінематографі постійно з’являються образи, натхненні його подорожжю.

У художній літературі образ Магеллана починаючи з XVII століття відображався у вигляді:

- героя-пророка (у релігійно-місіонерських інтерпретаціях),
- ідеаліста-навігатора (у добу романтизму),
- трагічного першовідкривача (у XX ст.).

У XX–XXI століттях вийшли десятки біографічних романів і історичних есеїв, зокрема:

- Лоуренс Бергґрін, *Over the Edge of the World* (2003),
- А. Мартінес, *Magellan. The Man and His Voyage* (2010),

- М. Сміт, *The First Circumnavigation of the Globe* (2009).

У живописі та графіці Магеллан зображений на сотнях полотен, зокрема в іспанських, чилійських, аргентинських музеях. Його образ часто подають з глобусом у руках, у плащі мандрівника, або у моменті, коли він дивиться в океан — символ вічного пошуку.

У кінематографі останнім десятиліттям спостерігається нова хвиля інтересу до постаті Магеллана:

- документальні фільми BBC, National Geographic, RTVE;
- серіал *Boundless* (2022), знятий до 500-річчя експедиції, що показує психологічну глибину лідерства Магеллана;
- екранізації щоденника Пігафетти.

Таким чином, Магеллан — не лише історичний герой, а й культурний архетип, який надихає покоління творців.

Магеллан як символ сучасності у XXI столітті ім'я Магеллана стало символом глобалізації, наукового пошуку, культурного діалогу. Його подорож часто порівнюють із сучасними викликами людства — дослідженням космосу, глибокого океану, кліматичними експедиціями.

Сьогодні його ім'я можна зустріти у:

- програмах міжнародних досліджень (експедиції *Magellan Subsea*, *Magellan Arctic Survey*),

- глобальних освітніх ініціативах (МООС-курси з історії географічних відкриттів),
- іменних стипендіях і конкурсах для студентів у Португалії, Іспанії, Філіппінах.

Таким чином, Магеллан живе не лише в минулому, а й у теперішньому — як історичний герой, культурний символ і натхненник наукового прориву.

ВИСНОВКИ

Дослідження життя і діяльності Фернана Магеллана дозволило всебічно розкрити історичну постать, яка відіграла визначальну роль у становленні нової доби географічних відкриттів і формуванні глобального світогляду. Проаналізовані джерела, історіографія, наукові підходи дали змогу не лише реконструювати події XVI століття, а й осмислити Магеллана як культурне, політичне та наукове явище, значення якого не втрачає актуальності й у XXI столітті.

Фернан Магеллан постає перед нами не лише як видатний мореплавець, а як складна, глибоко цілісна особистість, яка сформувалася в умовах португальської культури, королівського двору та морської експансії Європи. Його дитинство в родині шляхти, виховання в дусі християнства й дисципліни, а також рання освіта у двірцевих і військових школах визначили ті риси характеру, які згодом стали вирішальними в його житті: витримка, цілеспрямованість, скромність, стратегічне мислення.

Передусім було встановлено, що дитинство і юність Магеллана пройшли в умовах, які заклали підґрунтя для формування рішучого, віруючого, цілеспрямованого характеру. Виховання в дусі лицарської честі, служіння при королівському дворі, участь у військово-морських кампаніях сформували в ньому ті риси, що дозволили йому згодом взяти на себе відповідальність за організацію першої в історії людства навколосвітньої експедиції.

Важливо підкреслити, що Магеллан не був одноосібним «героєм», ізольованим від контексту — він був продуктом і виразником свого часу, коли люди прагнули вийти за межі відомого, а наукове пізнання, релігія, економіка і політика діяли як єдиний цивілізаційний імпульс. Однак його індивідуальні

якості — стратегічне мислення, віра в мету, готовність до ризику — вивели його за межі звичайного офіцера і зробили фігурою глобального масштабу.

Саме ці якості дозволили Магеллану витримати всі удари долі — від приниження в рідній країні до змов і зради вже під час експедиції.

Його життєвий шлях демонструє, що справжні лідери не народжуються — вони формуються через випробування.

Служба у флоті Португалії — в Африці, Індії, на Молуккських островах — надала Магеллану унікальний досвід:

- навігаційний — знання про течії, вітер, шляхи;
- тактичний — участь у боях, штурмах, десантах;
- дипломатичний — контакт із різними культурами та релігіями;
- логістичний — організація морських маршрутів і військових дій.

Цей практичний багаж робив його винятково компетентним у підготовці великої морської подорожі. Проте Португалія не змогла оцінити його заслуг — і Магеллан, у відповідь на зневагу, вирішив реалізувати свої ідеї в Іспанії. Така реакція свідчить про силу його внутрішнього переконання.

Розділ 2 чітко демонструє, що подорож Магеллана — не лише індивідуальне досягнення, а вираз епохи Великих географічних відкриттів, яка змінила карту світу, політичну систему, економіку, культуру й мислення.

Це була доба:

- морської конкуренції між Іспанією та Португалією;
- стрімкого розвитку картографії, навігації, астрономії;

- нової ролі науки у служінні коронам;
- утвердження колоніалізму як системи світового домінування.

Саме на цьому тлі Магеллан виступає як символ перехідної епохи — від міфів до фактів, від легенд до карт, від локального до глобального.

Європейське мореплавство на початку XVI століття мало за плечима тисячолітній досвід, але лише в цю добу перетворилося на системне, науково організоване явище. Ключовими елементами стали:

- розвиток кораблебудування (каравели, нао);
- вдосконалення навігаційних приладів (астролябія, компас, портолани);
- створення освітніх центрів мореплавства (Сагреш, Лісабон, Севілья);
- стандартизація підготовки екіпажів і команд.

Це дозволило європейцям не лише плавати, а планувати подорожі з науковою точністю — як це зробив Магеллан.

Особливої ваги набуває образ Магеллана як людини ідеї. Його мотивація була багатшаровою:

- особистісною — довести свою цінність і реалізуватись;
- науковою — підтвердити існування західного шляху до Азії;
- релігійною — звернути нові народи до християнства;
- політичною — служити Іспанії як засіб самоствердження.

Саме поєднання всіх цих мотивів робить його подорож унікальною — це не був самотній акт відкриття, а свідоме формування нової реальності, в якій море, карта, віра і влада були частинами однієї системи.

Підготовка експедиції 1519 року була винятково складною: географічно, технічно, політично. І саме тут Магеллан проявив себе як:

- адміністратор — керуючи будівництвом і оснащенням флоту;
- дипломат — домовляючись із королем Карлом I;
- стратег — формуючи маршрут і план подорожі;
- лідер — організовуючи команду, дисципліну, взаємодію.

Аналіз подій підготовки та реалізації експедиції 1519–1522 років засвідчив, що Магеллан був не лише мореплавцем, а й блискучим організатором, який зумів:

- домовитися з іспанською короною про підтримку,
- зібрати флот у складних політичних умовах,
- провести кораблі через невідомі води,
- тримати дисципліну впродовж багатьох місяців.

Хоча Магеллан не дожив до завершення подорожі, саме його стратегічне бачення, плани та лідерство дозволили екіпажу завершити коло навколо світу. Це стало не лише технічним досягненням, а й моральним та філософським проривом — доведенням глобальної єдності світу.

Загибель Магеллана на острові Мактан — це не лише смерть людини, а символічний момент:

- він відкрив світ, але не повернувся з нього;
- він дійшов до краю світу, але не побачив його завершення;
- він збудував шлях, яким скористались інші.

Його смерть була наслідком не слабкості, а вірності власним ідеалам. Він не відступив, не сховався за спинами — він ішов першим, як завжди.

Повернення корабля “Вікторія” під керівництвом Елькано довело, що задум Магеллана був правильним, а його план — здійсненим. Це означає, що навіть у відсутності фізичної присутності, його стратегія працювала.

Це найвищий рівень лідерства — коли система, створена особистістю, працює без неї, веде інших до мети. Магеллан не завершив шлях — але відкрив його назавжди.

Магеллан — це:

- герой науки, який випередив географію своєї доби;
- мученик християнства, який загинув у спробі просвітити інших;
- стратег, який побудував глобальну логістику до появи глобалізації;
- лідер, який не боявся самотності у вірі у свою місію.

Його внесок — не лише в мореплавство, а у філософію людської сміливості.

Фернан Магеллан часто постає в ряду з іменами Христофора Колумба, Васко да Гами, Америго Веспуччі та Джона Кабота. Однак його внесок вирізняється своєю глибиною, цілісністю та світоглядним масштабом.

- Колумб відкрив Новий Світ, але помер, не знаючи, де був.
- Да Гама проклав шлях до Індії, однак лише обігнув Африку.
- Магеллан був першим, хто об’єднав всі океани, продемонстрував цілісність планети, і відкрив нову логіку глобального мислення.

Його місія мала не лише торговельний або експансіоністський характер — вона мала наукову та екзистенційну природу: довести, що світ — єдиний, а людина здатна досягнути його.

Після подорожі Магеллана:

- карти світу були докорінно змінені: з'явився Тихий океан, було доведено безперервність морських шляхів;
- створено точніші карти південної півкулі, з урахуванням реальних берегових ліній;
- картографи отримали нові знання про широту, протоки, острови, особливо в Азії та Південній Америці;
- визнано помилковість частини ідей Птолемея — тобто Магелланська подорож відкрила двері до нової наукової епохи.

Усе це змінило уявлення про планету та заклало підґрунтя для створення глобальної системи географічного знання.

Експедиція Магеллана також ставить важливі етичні питання, які хвилюють істориків донині:

- Чи мав він моральне право насаджувати християнство іншим народам?
- Чи був він колонізатором чи просвітителем?
- Як оцінювати його участь у збройних конфліктах із місцевими племенами?

На ці питання немає однозначної відповіді, але очевидно: його дія була типовою для XVI століття, коли віра, імперія і наука були поєднані. Водночас, Магеллан не виявляв жорстокості, не прагнув поневолення — він вірив у духовну місію відкриттів, а не лише в підкорення.

Однією з найбільш вагомих складових спадщини Магеллана є перший системний контакт Європи з далекими культурами:

- племена Бразилії;
- народи Патагонії;
- острови Молуккських архіпелагів;
- філіппінські вожді.

Він спостерігав, записував, вивчав, намагався знайти точки порозуміння. Це була одна з перших спроб створити міст між цивілізаціями, навіть якщо засоби були імперські. У цьому аспекті Магеллан був не лише мандрівником, а й антропологом на практиці.

Завдяки подорожі Магеллана:

- науковий метод у географії отримав поштовх до розвитку;
- було доведено принцип обертання Землі;
- створено перші глобальні моделі економіки та політики;
- з'явилося поняття світового простору як єдиної системи.

Його експедиція стала прикладом інтеграції науки, техніки, віри та лідерства в одну цільову місію — і тому вважається першою справжньою глобальною подією в історії людства.

Магеллан заслуговує на звання не лише першовідкривача, а й морального орієнтира для наступних поколінь. Його:

- відданість справі;
- готовність жертвувати особистим заради загального;
- відмова від помсти та агресії, попри зраду;
- вміння об'єднувати людей різних націй;

Усе це є зразком гуманізму в епоху імперій. Він загинув, але не програв. І це — найвища форма перемоги в історії.

У XXI столітті Магеллана вшановують не як колонізатора, а як піонера глобалізму, знання та мужності. Його ім'ям названо:

- Магелланову протоку;
- гори й затоки в Патагонії;
- кратери на Місяці;
- супутники Юпітера;
- космічні місії NASA (Magellan spacecraft).

Його постать стала міжнародною, поза політичними чи національними межами.

На мою думку, постать Фернана Магеллана заслуговує на особливе місце в історії людства не лише завдяки його легендарній подорожі, а насамперед через глибину особистих переконань, силу духу та відданість ідеї. Вивчаючи його життя та діяльність, я дедалі більше переконувався, що перед нами — не

просто мореплавець чи капітан, а людина, яка змогла об'єднати в собі якості воїна, мислителя, дипломата, дослідника та християнина.

Мене особливо вразила рішучість Магеллана не здаватися навіть тоді, коли всі двері перед ним зачинялися. Його перехід до іспанської корони після відмови з боку португальського двору — це не зрада, а приклад глибокої віри у власну справу. Така впертість у доброму значенні — дуже рідкісна якість, яка дозволяє не просто мріяти, а реалізовувати неможливе.

Фернан Магеллан — це не лише історична постать, а вічний образ шукача меж, що насправді прагнув їх зруйнувати. Його життя, смерть і спадщина демонструють, що людина, озброєна ідеєю та волею, здатна змінити хід світової історії. І хоч Магеллан не побачив тріумфу своєї подорожі, світ визнав його першовідкривачем нового розуміння планети — як простору без країв, але з безмежними можливостями.

Під час написання цієї роботи я переосмислив багато речей — зокрема, те, що великі відкриття неможливі без особистої жертви, сміливості й певної самотності. Магеллан не повернувся додому, але його шлях пройшов увесь світ — і це, на мою думку, найвище визнання його життєвої місії.

Постать Фернана Магеллана — це не просто сторінка в підручнику з історії. Це багатогранний образ людини, яка своїм життям і смертю окреслила нову епоху. Він став символом людського прагнення до пізнання, символом сили волі перед обличчям невідомого, прикладом того, як одна ідея може змінити хід світової історії.

Дипломна робота, присвячена Магеллану, дозволила мені глибше зрозуміти не лише події XVI століття, а й загальні механізми історичного

розвитку: як формуються особистості, як змінюються геополітичні карти, як відкриття стають основою нових цивілізаційних циклів.

Усі розділи роботи разом доводять: Магеллан був не лише людиною свого часу — він випередив свій час, і завдяки йому весь світ зробив рішучий крок уперед. Його шлях навколо Землі — це також шлях у глибини людської можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак І. Великі географічні відкриття та їх наслідки. — Київ: Наукова думка, 2004.
2. Бовуа Д. Історія Португалії. — Львів: Літопис, 2003.
3. Бродель Ф. Середземне море і світ Середземномор'я в епоху Філіпа II. — Київ: Основи, 2000.
4. Броварник С.І. Морські дослідження XVI століття: люди, кораблі, відкриття. — Харків: Ранок, 2012.
5. Грушевський М. Історія Європи у Середньовіччі. — Київ: Либідь, 1996.
6. Жандаров Б.А. Магеллан и его кругосветное путешествие. — СПб: Політехніка, 2003.
7. Заблоцький В. Великі морські подорожі. — Київ: Педагогічна преса, 2005.
8. Залізник Л. Світові географічні відкриття. — Черкаси: Брама, 2009.
9. Зубов А.П. Історія мореплавства. — Харків: Веста, 2002.
10. Ігнатенко І. Навколосвітні подорожі: від Колумба до Кука. — Київ: Знання, 2011.
11. Карпова І. Колоніальні імперії XVI століття. — Львів: Світ, 2008.
12. Краліна Т.В. Магеллан: дослідник, лідер, візіонер. — Одеса: Фоліо, 2017.
13. Литвиненко О. Світ у добу Ренесансу: глобальні зміни. — Київ: Академія, 2015.
14. Мартінес А. Magellan: Over the Edge of the World. — London: HarperCollins, 2013.
15. Мікуліч А.М. Перші навколосвітні подорожі. — Мінськ: Нар. асвета, 2004.
16. Морозова І. Філософія епохи відкриттів. — Київ: Стилос, 2016.

17. Островський В. Історія мореплавства від давнини до епохи Магеллана. — Київ: Наука, 1999.
18. Райт Р. Discoverers and Explorers of the World. — Oxford: OUP, 2006.
19. Селезньов М.В. Історія нової доби: Початок європейської експансії. — Київ: АртЕк, 2012.
20. Скринник Т. Іспанська імперія: міф і реальність. — Харків: Віват, 2019.
21. Сміт М. The First Circumnavigation of the Globe: Magellan's Expedition. — Boston: Mariner Books, 2009.
22. Соловйов В.О. Морські держави світу в епоху Відродження. — Одеса: Друк-Сервіс, 2007.
23. Субтельний О. Україна: історія. — Київ: Либідь, 2008.
24. Тейлор Е. Magellan and the Age of Exploration. — New York: Infobase Publishing, 2003.
25. Труш С. Навколо світу: великі експедиції людства. — Київ: Наш час, 2020.
26. Філіппов О. Світ у добу великих подорожей. — Вінниця: Нова книга, 2014.
27. Чуб А. Доба відкриттів: вплив на культуру та мислення Європи. — Львів: Світ, 2011.
28. Чураков Д. Эпоха Магеллана: глобальные последствия. — СПб: Евразия, 2015.
29. Швед В. Історія колоніалізму. — Київ: Освіта, 2006.
30. Encyclopædia Britannica. Ferdinand Magellan (<https://www.britannica.com/biography/Ferdinand-Magellan>)
31. National Geographic. The World's First Circumnavigation (<https://www.nationalgeographic.com/history/article/magellan-first-circumnavigation>)

32. World History Encyclopedia. Ferdinand Magellan Biography (https://www.worldhistory.org/Ferdinand_Magellan)
33. NASA. Magellan Spacecraft Mission Archive (<https://solarsystem.nasa.gov/missions/magellan/overview/>)
34. Ocean Exploration Timeline – NOAA (<https://oceanservice.noaa.gov/history/timeline/>)
35. Digital History Portal. Global Maritime Routes (<https://maritimehistory.org/digital-resources/>)
36. Magellan Foundation Europe (<https://magellan-foundation.eu/>)37 .
Rossfelder A. In the Pursuit of Longitude. — Starboard Books, 2008.
38. Torodash M. Magellan Historiography // The Hispanic American Historical Review, 1971.
39. Encyclopædia Britannica. Ferdinand Magellan. — britannica.com
40. National Geographic. The World's First Circumnavigation. — www.nationalgeographic.com
41. World History Encyclopedia. Ferdinand Magellan Biography. — worldhistory.org
42. Гладкий В. І. Фернан Магеллан та епоха Великих географічних відкриттів. — Київ: Наукова думка, 2004. — 220 с.
43. Гуревич П. С. Біографія великих мандрівників. — Харків: Фоліо, 2012. — 308 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Pigafetta A. Relazione del primo viaggio intorno al mondo. — Venezia, 1524.
2. Pigafetta A. The First Voyage Round the World / Ed. H. E. J. Stanley. — Cambridge: CUP, 2010.
3. Pigafetta A. The first voyage around the world / Ed. T. J. Cachey Jr. — Toronto: UTP, 2007.
4. Archivo General de Indias. Documentos de la Expedición de Magallanes y Elcano (1518–1522).
5. Ordinaciones de la Casa de Contratación de Sevilla. — Archivo General de Indias.
6. Carta de Magallanes al Rey Manuel I de Portugal (1514). — Arquivo Nacional Torre do Tombo, Lisboa.
7. Declaración ante la Casa de Contratación. — Sevilla, 1518.
8. Tratado de Tordesillas (1494). — Original text, UNESCO Archives.
9. Листи Ф. Магеллана до Карла I. — Archivo Real de Simancas.
10. Указ про привілеї Магеллану. — Archivo del Reino de España.
11. План навігаційної школи в Сагреші. — Архів принца Енріке.
12. Мапи Рейнулду (1519) та Лопо Хомема (1516). — Морська колекція Лісабона.
13. Хроніка Жуана ді Барруш про Індійську кампанію. — Porto: Editora Histórica.
14. Хроніки Франсіско Лопеса де Гомара. — Севілья, 1552.
15. Хроніки Фернандо Колона. — Мадрид, 1550.
16. Листи Папи Лева X про сфери впливу. — Ватиканські архіви.

17. Збірка “Testimonios del viaje”, 1523.
18. Щоденники капітана Саррате. — Архіви флоту Севільї.
19. Royal decree of appointment — Ferdinand Magellan. — Archivo Real de Simancas.
20. Список екіпажу флотилії Магеллана (1519). — Casa de Contratación, Sevilla.
21. Digital Collections — Naval Records of Early Explorations (<https://maritimearchives.org/>)
22. Online Manuscript Library — Magellan-related documents (<https://hispanicarchives.org/>)
23. Magellan Voyage Database — Global Mapping Project (<https://magellanexplorers.org/>)
24. National Library of Portugal. Digitized Maritime Charts, 1500–1600 (<https://bndigital.bnportugal.gov.pt/>)
25. UNESCO Digital Archive — Exploration Treaties Collection (<https://unesdoc.unesco.org/>)
26. European Archives Union — Primary Sources of Maritime Expansion (<https://archivesportaleurope.net/>)²⁷ . Archivo Histórico Nacional, Madrid — Інструкція флоту Магеллана, 1519.
28. Archivo Real de Simancas — Рапорт Елькано (1522).
29. Biblioteca Nacional de España — Копія Тордесільяського договору.
30. Архів Португальської Ост-Індської компанії — Карта Молуккських островів (1512).
31. Фрагменти мемуарів Ф. де Альбукерке. — Biblioteca Nacional, Lisboa.
32. Manuscritos marítimos del siglo XVI. — Biblioteca Histórica Marítima, Lisboa.
33. John Villiers. Primary Manuscripts of the Magellan Expedition. — Leiden University Archives.

34. Magellan's Fleet Roster (Reconstruction). — Historical Navy Society, 2007.
35. Хроніки Хосе де Акости про Філіппіни. — Archivo del Reino de Valencia.
36. Архіви Антверпена — Штурманські журнали “Вікторії” і “Тринідада”.
37. Antonio Pigafetta. The First Voyage Around the World. — English ed. — London, 1906.
38. Archivo General de Indias — Інші офіційні документи експедиції.
39. Carta de Magallanes — Archivo Nacional, Lisboa.
40. Codices de navegación. — Biblioteca Histórica de la Marina Española.